

منتهی الآمال

○ سید حسن فاطمی

شده و به مناسبت به امور دیگری نیز پرداخته است؛ مثلاً باب پنجم که به حضرت سید الشهدا(ع) اختصاص دارد، بر خلاف ابواب دیگر، مطالب آن در چهار مقصد بیان شده است: در مقصد نخست، تقریباً به همه موارد مذکور پرداخته شده و در مقصدهای دیگر، این امور را می‌خوانیم: مقصد دوم: حرکت حضرت سیدالشهدا(ع) از مدینه تا ورود به کربلا و شهادت مسلم و دو کودک او. مقصد سوم: ورود آن حضرت به کربلا تا شهادت. مقصد چهارم: وقایع پس از شهادت امام(ع) از حرکت اهل بیت از کربلا تا ورود به مدینه و ذکر بعضی از مراثی و ولاد آن حضرت.

اگر چه محور اصلی کتاب، زندگانی چهارده معصوم است اما به مناسبت، مطالب سودمند فراوان دیگری نیز در آن گنجانده شده است؛ مثلاً باب اول که مربوط به پیامبر اکرم(ص) است، در یک فصل شرح حال اجداد آن حضرت تا عدنان آمده است یا این که در باب چهارم که در باره امام حسن مجتبی(ع) است، حالات فرزندان آن حضرت تا چند نسل ذکر شده، به عبارت دیگر شرح حال امامزادگان نیز آمده است، که این مطالب و مطالب مشابه در ابواب دیگر، از جهت نسب شناسی اهمیت دارد. نویسنده علاوه بر امامزادگان، به تبیین زندگانی برخی از اصحاب معصومان نیز پرداخته است.

مرحوم حاج شیخ عباس قمی در تکملة منتهی الآمال کتاب تتمه المنتهی فی وقایع ایام الخلفاء را نگاشت. وی در مقدمه، این اثر خود را چنین معرفی می‌کند: «چون توفیق الهی شامل حال این شکسته احوال و گرفتار امالی و آمال گردید و کتاب منتهی الآمال فی مصائب النبی والال را نگاشتم، گاهی که رشته کلام منتهی شد به ذکر احوال سبط اکبر پیغمبر خدا حضرت امام حسن مجتبی(ع) خواستم مختصری از احوال بنی حسن را ذکر کنم و مقاتل ایشان را شرح دهم، چون مقداری نگاشتم، دیدم از وضع رساله بیرون شدم، با خود اندیشیدم که نیکو باشد رساله بالاستقلال در مقاتل بنی حسن و سایر آل ابی طالب بنویسم و آن را به منزله تکمله و تتمه از برای کتاب منتهی الآمال قرار دهم. پس از حق تعالی استعانت جستیم و این رساله را نگاشتم و نامیدم آن را به «تتمه المنتهی فی وقایع ایام الخلفاء» و عنوان آن را ذکر ایام خلفاء قرار دادم و مقاتل طالبیین را در تاریخ ایام ایشان به طور اختصار نگاشتم.

و به علاوه در ذکر وقایع ایام خلفاء و وفیات معروفین از اصحاب ائمه(ع) و علماء فریقین و مشاهیر و اعیان روزگار و پاره‌ای از خصائص و نوادر آثار ایشان را با مختصری از وقایع و اتفاقات دیگر که



○ منتهی الآمال فی تواریخ النبی و الال

○ حاج شیخ عباس قمی (م ۱۳۵۹ق)

○ تحقیق: ناصر باقری بیدهندی

○ قم، دلیل ما، اول، ۱۳۷۹ش، ۴ج

در میان آثار ارزشمند فراوان مرحوم حاج شیخ عباس قمی، پس از مفاتیح الجنان، کتاب‌های سفینه البحار و منتهی الآمال مهم‌ترین آثار این محقق پر تلاش است که در میان عوام و خواص جا باز کرده و با آن که آثار مشابه فراوان و با نثر امروزی‌تر تدوین و نشر یافته است، در عین حال مقبولیت خود را از دست نداده‌اند و همواره مورد استفاده قرار می‌گیرند.

منتهی الآمال شامل یک دوره شرح زندگانی چهارده معصوم(ع) است و غالباً در مورد هر معصوم به این امور پرداخته است: ولادت، نام، لقب، کنیه، بخشی از فضایل و ویژگی‌های اخلاقی هر معصوم، معجزات و دلایل امامت هر امام، پاره‌ای از سخنان حکمت‌آموز امامان(ع)، چگونگی به شهادت رسیدن معصومان و دفن آنها. گاهی نویسنده در شرح حال معصومان(ع) از موارد فوق خارج

۱۴. صفحه

آرایی زیبا و چشم نواز،

۱۵. ذکر شرح

حال مفصل از حاج شیخ

عباس قمی به قلم

محقق کتاب، در جلد آخر.

اینجانب با چند چاپ دیگر از

منتهی الامال آشنایی دارم اما چاپ

اخیر را بهتر از مواردی که دیده‌ام، یافتیم.

یادآوری:

الف) چنان که گفتیم: هر چند محور اصلی بحث در این کتاب، شرح حال معصومان(ع) است، اما نویسنده محترم، به مناسبت، مطالب سودمند فراوان دیگری را هم آورده است. به نظر می‌رسد اگر آن مطالب گرد آیند، چند کتاب سودمند دیگر از آن استخراج شود؛ موضوعاتی مانند معرفی امام زادگان، شرح حال اصحاب معصومان(ع) و... گذشته از این که چنین کاری سبب می‌شود مطالب، منسجم‌تر و یکجا در اختیار خواننده قرار گیرد، چه بسا برخی با این تصور که منتهی الامال، تنها به معصومان پرداخته است برای تحقیق از این امور به این کتاب مراجعه نکنند.

ب) در صورتی که شرح زندگانی هر معصوم در کتابی جداگانه چاپ شود، حمل آن برای سفرهای تبلیغی آسان‌تر شده و نیز چون کتاب‌ها کوچک‌تر و ارزان‌تر در اختیار قرار می‌گیرند، استقبال بیشتری از آن خواهد شد.

ج) مصحح محترم خلاصه منتهی الامال و تتمه المنتهی را تهیه و در دست چاپ دارد. امید است که با نشر آن خدمت دیگری به جامعه فرهنگی صورت گیرد.

پانوش:

۱- پاورقی‌های افزوده شده، یکی از ویژگی‌های برجسته کتاب به شمار می‌رود. اینجانب تحقیق گسترده‌ای در مورد اجداد خود تا امام حسن مجتبی(ع) انجام داده‌ام و تصورم این بود که مطلب در خور توجهی نیست که ندیده باشم؛ اما پاورقی‌های محقق محترم سبب شد که به مطالب سودمند دیگری در این زمینه دست یابم.

در ایام خلفاء امویه و عباسیه واقع شده به طور اتقان و اختصار ذکر کردم؛ چه آن که در مطالعه احوال گذشتگان و سیر در وقایع ایام ایشان فوائد بسیار و منافع بی‌شمار است.»

نویسنده بزرگوار، ضبط وقایع را از سال دهم هجری شروع کرده و حوادث را سال به سال تا ۱۲۸۱ق یعنی سال وفات شیخ انصاری نگاشته است.

با این که منتهی الامال از نظر محتوا و اتقان و اعتبار، در میان کتب مشابه، اثری کم نظیر است، اما لازم بود این کتاب با حفظ امانت، به شیوه امروزی با پاراگراف بندی، تعیین عنوان، ذکر مأخذ و... تحقیق و نشر یابد تا استفاده از این کتاب را آسان‌تر و امکان بهره‌برداری بیشتر را فراهم گردد. تا این که استاد ارجمندم حجت الاسلام و المسلمین ناصر باقری بیدهندی آستین همت را بالا زد و این کتاب را همراه تتمه آن، در چهار مجلد با تحقیقی شایسته، چاپ و به جامعه فرهنگی عرضه نمود. محقق محترم کارهای زیر را با رعایت امانت، جهت احیای مجدد کتاب انجام داده است:

۱. به کارگیری علائم سجاوندی،
۲. پاراگراف بندی به شیوه‌ای مقبول،
۳. مراعات رسم الخط امروزی،
۴. ترجمه برخی از عبارات عربی،
۵. ذکر معنای واژه‌های دشوار،
۶. معرفی مختصر از اعلامی که در متن آمده،
۷. افزودن تیتراهای مورد نیاز در قلاب تا خواننده آسان‌تر به مطلب مورد نظر دست یابد،
۸. ذکر نشانی آیات و روایات و بسیاری از مطالبی که بدون مأخذ است،

۹. گاهی مؤلف از مطلبی با اشاره گذشته است؛ اما مصحح در پاورقی، خواننده را به منابع دیگر جهت آگاهی بیشتر ارجاع می‌دهد،

۱۰. افزودن توضیح‌های سودمند در پاورقی،^(۱)

۱۱. اعراب گذاری عبارات عربی و کلماتی که تلفظ آنها دشوار است،

۱۲. گذشته از تهیه فهرست مطالب در آغاز هر جلد، افزودن فهرست‌های فراوان در جلد چهارم: فهرست آیات، روایات، اعلام، آثار، اشعار فارسی، اشعار عربی و منابع،

۱۳. در هر صفحه این موارد آمده است: نام معصومی که به معرفی او پرداخته شده، عنوان فصل مربوط، نام کتاب، شماره باب و جلد و صفحه،